

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2022

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 Zsolnai László**
A buddhista közgazdaságtan
horizontja
- 14 Farkas Attila Márton**
A buddhizmus neuralgikus pontja
– az *anátman*
- 48 Tenigl Takács László**
Ébredés a szavakból
– a mindfulness kommunikáció
„akkor” és ma

VISSZAEMLEKEZÉSEK

- 68 Hidas Gergely**
– Szántó Péter-Dániel
– Helmut Tauscher
Bethlenfalvy Géza (1936–2021)
- 71 Sárközi Alice**
A lélek visszahívása a mongol
hiedelemvilágban
- 81 Kelényi Béla**
Tizenöt démon,
avagy egy kutatás története

- 103 Gelle Zsóka**
A magától keletkezett fény
– narratívák a Szvajambhú *sztúpa*
kultuszában
- 116 Kuzder Rita**
A szerzetesi képzés fokozatai
Tibetben
- 132 Majer Zsuzsa**
A *Keselyűhívás* halotti
szertartásának szövegei
Mongóliából

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

- 164 Felföldi Szabolcs**
A közép- és dél-ázsiai hunok
kutatásának legújabb eredményei
[*Hunnic Peoples in Central and
South Asia. Sources for their
Origin and History.*
Ed. Dániel Balogh. Groningen:
Barkhuis, 2020.]
- 181 Summaries in English**

KELÉNYI BÉLA

Tizenöt démon, avagy egy kutatás története

Bethlenfalvy Géza és Csongrádi Jenő emlékére

Jelen tanulmány a gyermekbetegségeket okozó tizenöt nagy démont (t. *byis pa'i gdon chen bco lnga*) ábrázoló, a velük kapcsolatos elhárító szertartásoknál (t. *mdos*) alkalmazott képecskék (t. *tsak li*) kutatásának történetén keresztül mutat be három, különböző gyűjteményekből származó, eddig publikálatlan képsorozatot. A képeknek nemcsak egy háttérként értelmezett szöveggel, hanem egymással való összevetésük is fontos adalékokra hívja fel a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a szertartási szövegek általában nem adják meg az egyes démonokat ábrázoló képek elhelyezési irányát a szertartás során, másrészt arra is, hogy ehhez még a képecskék feliratai sem mindig adnak segítséget. Egymással való összevetésük során az is kiderül, hogy a szövegekben és a különböző képsorozatokon ezek az irányok a legtöbb esetben meg sem egyeznek egymással. Mindez azt jelzi, hogy gyermekbetegségeket okozó tizenöt démon ábrázolásait és rituális felhasználásukat több, egymástól esetenként valamilyen értelemben eltérő szöveg alapján alakították ki, és használták fel. Az is feltételezhető, hogy ezek az eltérések a különböző betegségekkel kapcsolatos szertartási gyakorlatból adódnak. Arra pedig végképp nem utal semmi, hogy a képeken több esetben ábrázolt, a betegségeket elhárító mágikus pecsétek (t. *phyag rgya*) jelei miért térnek el majdnem minden esetben egymástól.

Kulcsszavak: népi vallásosság a tibeti és mongol buddhizmusban, a gyermekbetegségeket okozó tizenöt nagy démon (t. *byis pa'i gdon chen bco lnga*) csoportja, szertartásoknál használatos kisméretű képek (t. *tsak li*; *tša ka li*) sorozatai

2002 végén rendeztük meg a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban a mongol gyűjtemény kurátorával, Vinkovics Judittal a *Démonok és megmentők* című kiállítást, amely gazdag anyagot mutatott be a tibeti és mongol buddhizmus népi vallásosságának addig alig ismert vizuális világáról.¹ Súlyos betegsége ellenére, a kiállítás előkészítésében Bethlenfalvy Géza is hathatósan együttműködött, hiszen kutatásainak egyik fontos területe a népi vallásossággal kapcsolatos rituális szövegek és azok vizuális hátterének tanulmányozása volt. Különös előszeretettel foglalkozott a

¹ A kiállítás egyik fontos előzménye volt két magángyűjtő, Farkas János és Szabó Tibor által Mongóliában összegyűjtött, a népi vallásossághoz kapcsolódó ábrázolások, képsorozatok kiadása, lásd Farkas – Szabó 2002. A könyv kritikáját lásd Kelényi 2010: 201–218.

„démonokkal”, vagyis az ártalmakat okozó vagy éppen elhárító „világi védelmező” (t. *ʼjig rten paʼi srung ma*) istenségek különböző csoportjaival, melyek a buddhista közegben is megtartották a mindennapi életben vett jelentőségüket. Több, a nemzetközi kutatásban is addig ismeretlen képsorozatot rendszerezte, amint arról a kiállítás katalógusában számot adott.² Mivel érdeklődésnek középpontjában a terepmunka során megszerzett gyakorlati ismeretek és az írásos háttér együttes értelmezése állt, az is különösen fontos volt számára, hogy az ábrázolásokat a velük kapcsolatos szövegekkel összevetve tanulmányozza egy-egy rituálé működését, mint azt egyik későbbi tanulmányában kifejtette.³ A *Démonok*-kiállítást kísérő tanulmánykötetben az általa tárgyalt számos „világi” istenség között volt az ártó *dön* (t. *gdon*) démonok csoportja is, melynek a kiállítás alkalmával összegyűjtött nagyszámú vizuális anyagban egyetlen ábrázolását sem tudtuk bemutatni.⁴ Több csoportjukról Nebesky-Wojkowitz a tibeti démonok kultuszát és ikonográfiáját összegző alapműve tesz említést, s bár egy tizenötös csoportjukat (t. *gdon chen bco lnga*) is meghatározta, nem nevezte meg az egyes démonokat, hanem a gyermekek betegségeit okozó tizennyolcas csoporttal (t. *Byis paʼi gdon chen bco brgyad*) azonosította őket.⁵ 1995-ben kiadott művében Namkhai Norbu a *bön* vallás mitikus alapítójának, Senrab Mivónak (t. *gShen rab mi bo*) a 14. században kompilált életrajza kapcsán ugyancsak megemlíti egy, a gyermekekkel kapcsolatos tizenötös felosztásukat.⁶

2004-ben kiadott könyvükben Sárközi Alice és A.G. Sazykin a már kiadott mongol források és szakirodalom, valamint a *Kék Berill* (t. *Vaidūrya sngon po*) című tibeti orvosi szöveggyűjtemény 1923-ban egy régebbi képsorozatról másolt tibeti illusztrációit bemutató orosz kiadvány ábrázolásai alapján nemcsak megnevezték a tizenötös csoport egyes tagjait,⁷ hanem közöltek egy Bethlenfalvy gyűjteményéből származó kéziratlapot is, amelyen a tizenöt démont ábrázolták.⁸ 2008-ban megjelent cikkében pedig – nem hivatkozva Sárközi és Sazykin könyvére – Peter Schwieger publikálta azt az oroszországi Tuvából származó, tizenöt rajzból álló *cakli*-sorozatot,⁹ melyeket a gyermekek tizenöt nagy *gdon*-jeként (t. *byis paʼi gdon chen bco lnga*), azaz különböző állatok fejeivel ábrázolt, ember alakú démonok olyan csoportjaként határozott meg, akik a gyermekeket különféle betegségekkal sújtják.¹⁰ A démonok tibeti nevével ellátott képecskéket a *Kék Berill* illusztrációit bemutató angol nyelvű kiadvány ábrázolásai révén sikerült azonosítania,¹¹ és összevetni a velük kapcsolatos tibeti szövegekkel.

Néhány évvel később a 2004-ben kiadott, *Gyermekgyógyászat* (t. *Byis pa gso ba*) című, Pekingben megjelent tibeti könyvet bemutatva, Frances Garrett tudósított arról, hogy a gyermekek betegségeit okozó tizenöt démonnal kapcsolatos válságszertartás (t. *mdos*) mindmáig használatos a tibeti közösségekben. Ennek során a démonokat megszemélyesítő állatalakokat kis válságáldo-

2 Bethlenfalvy 2003: 27–46.

3 Bethlenfalvy 2010: 75–82.

4 Bethlenfalvy 2003: 40.

5 Nebesky-Wojkowitz 1993: 310–311.

6 Norbu 1995: 142.

7 Az Ulan-Udében található sorozat történetét lásd Gyatso 2014: 202. Sárközi – Sazykin 2004: 161–163. Lásd még Parfionovič 1994: 315–319.

8 Sárközi – Sazykin 2004: 234. A képet eredetének megjelölése nélkül közölték, az erre vonatkozó információt Lilla Russell-Smithnek köszönöm.

9 A *caklik* kisméretű fogadalmi képek (t. *tsak li; tsa ka li*), melyeket főként beavatási, halotti vagy rontáselhárító szertartásoknál használnak.

10 Schwieger 2008: 331–336.

11 Parfionovitch – Dorje – Meyer vol. 2, 1992: 261–262, nos. 85–99.

zatok (t. *glud*) formájában kell elkészíteni, majd a szertartás során a gyermek testéből az adott betegséget okozó szellemet az annak megfelelő, állatfejú alakba transzponálva távolítják el.¹² Ekkor publikálta Sárközi Alice a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményéből származó, a tizenöt demont és a velük kapcsolatos szertartást leíró mongol szöveget is.¹³ Kifejtette, hogy mongóliai hagyományuk eredete az egyik népszerű buddhista szöveggyűjtemény, a 14. században mongolra fordított *Pancsaraksá (Öt Oltalom)* egyik szövegéből, a *Mahászahaszrapramardana-szútrából* (t. *sTong chen po rab tu 'joms pa'i mdo*) származik,¹⁴ melyet a 16. században újrarendítették, s a gyermekbetegségeket okozó tizenöt démonra vonatkozó része különállóan is elterjedt. A mongol kézirat nemcsak a démonok neveit adja meg, hanem azt is, hogy melyik démon milyen betegséget okoz, emellett útmutatást ad kiűzésük szertartására is. Ekkor Sárközi újra közölte a tizenöt demont ábrázoló kéziratlapot. Ezen a Schwieger által bemutatott ábrázolásokhoz képest azok a mágikus pecsét-jelek (t. *phyag rgya*) is megtalálhatók, melyekkel a démonok megköthetők, azaz ártalmaik elháríthatók.

Lin Shen-Yu egy évvel később közzétett – Sárközi és Sazykin könyvére, illetve Sárközi cikére ugyancsak nem hivatkozó –, alapvető tanulmányában számos, a tizenötös démoncsoporttal kapcsolatos, különböző korból származó tibeti szöveget vizsgált meg és vetett össze a Schwieger által publikált képekkel, s kifejtette, hogy valójában két különböző tizenötös csoportról van szó. Az első csoportnak elsősorban a váltságszertartások (t. *gto 'bum*) különböző gyűjteményeiben maradtak fenn szövegei, de már a Tunhuangból származó korai tibeti kéziratok között is található egy változat.¹⁵ Ezt erősíti meg az ugyancsak Tunhuangból származó, a tizenötös csoporthoz tartozó hat demont ábrázoló, 9. századi három főlíó is, melyeknek kínai és khotáni szövegei nem csak nevüket, hanem az általuk okozott betegségeket is leírják. A démonokat emberi testtel és végtagokkal, női mellekkel, valamint állati fejjel és lábfejjel ábrázták, csakúgy, mint – a lábfejeket és többnyire a női jelleget kivéve – késői megjelenítéseiket.¹⁶ Az ugyancsak Tunhuangból származó, *Mára támadása* című, a Musée Guimet tulajdonában levő, 10. századi festményen (ltsz. MG 17655) Lilla Russell-Smith több, a tizenötös csoportba tartozó démon ábrázolását is kimutatta.¹⁷ De ezekkel hozható párhuzamba az a Russell-Smith által tanulmányozott, a berlini Museum für Asiatische Kunst gyűjteményében található, fából készített, cövek-alakú rituális tárgy is, mely a Selyemút egy másik állomásáról, Járkhotóból származik, mivel feltevése szerint a *gdon* démonok tizenötös csoportjába tartozó figurát (egy rókafejú emberi alakot) rajzoltak rá.¹⁸ Egy másik korai szöveg szerzője a 8–9. században élt szerzetes, a Nyang-klánból való Tingdzin Zangpo (t. *Myang Ting 'dzin bzang po*) volt, s ez a hagyomány folytatódott a 17. századi *drukpa kagyü* mester, Szangye Dordzse (t. *Sangs rgyas rdo rje*) egyik munkájában is.¹⁹ A második csoport a tibeti orvosi irodalomban fokozatosan formálódott, a tizenötös változat pedig feltehetően csak a 17. század körül alakult ki, valószínűleg a *Kék Berill* szerzőjének, Szangye Gyacónak

12 Garrett 2012: 187–189.

13 Sárközi 2012: 223–243.

14 Lásd Sárközi 2012: 223–224. Mint azt Orosz Gergely kimutatta, a szertartás központi részét képező invokáció is az innen származó szöveg átvétele, lásd Orosz 2019: 98. A témával kapcsolatos szakirodalom összefoglalását lásd Hidas 2013: 230, 31.lbj.

15 Lin Shen-Yu 2013: 6–7.

16 Maggi 1996: 123–137.

17 Russell-Smith, megjelenés előtt.

18 Uo.

19 Lin Shen-Yu 2013: 7–8.

(t. *Sangs rgyas rgya mtsho*, 1653–1705) köszönhetően.²⁰ Az ebben szereplő tizenöt démon – melyeknek neve többnyire megegyezik a Schwieger által bemutatott tuvai démonok nevével – található meg a *Kék Berill* illusztrálására szolgáló orvosi festményeken.²¹

Orosz Gergely 2019-ben elkészült doktori disszertációjában, a váltságszertartások (t. *mdos, glud*) kapcsán vizsgálta meg a tizenötös démoncsoport szerepét, egyszersmind lefordítva és értelmezve a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében található, velük kapcsolatos szövegeket. A tizenöt demont előző szertartásnak itt három típusát különböztette meg. Elsőként az 1. Pancsen Lámának, Lobszang Csöki Gyalcennek (t. *Blo bzang chos kyi rgyal mtshan*, 1567/70–1662) tulajdonított, ám összes művei között nem szereplő munkát különböztette meg, melyben a liturgia központi részét képező invokáció a *Mahászázhaszrapramardana-szútrából* származó szöveg szó szerinti átvétele. A második típusba a híres mongol tudós, Thuken Lobszang Csöki Nyima (t. *Thu'u bkwan Blo bzang chos kyi nyi ma*, 1737–1802) által írt, a Hajagrivával kapcsolatos szertartások gyűjteményében található szöveget sorolta, mely nem elsősorban a *szútrából* vett idézeteken alapul. A harmadik típushoz tartozó két szöveg szerzői pedig nem már meglévő szövegeket variáltak, hanem alapvetően újakat szerkesztettek.²²

A démonok tizenötös csoportjával kapcsolatos kutatás történetét azért is volt szükséges ilyen részletesen bemutatni, mivel már 2001-ben a Hopp Múzeum gyűjteményébe került egy Mongóliából származó, tizenöt rajzból álló démonsorozat, valamint egy másik tizenötös sorozat öt tagja, melyeket a 2003-ban megrendezett *Démonok és megmentők* kiállításra való felkészülés során nem tudtunk azonosítani, így nem kerülhettek be sem a kiállításba, sem az azt kísérő tanulmánykötetbe.²³ Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a rajzokon szereplő tibeti feliratok csupán annyit közölnek, hogy a rajtuk ábrázolt figura milyen állatnak felel meg (illetve az ötös csoporton égtájak szerinti elhelyezésük is olvasható), de semmilyen egyéb, hovatartozásukkal vagy szerepkörükkel kapcsolatos egyéb információt nem tudtunk megállapítani,²⁴ így a hozzájuk köthető szövegekhez sem lehetett kapcsolni őket. Amikor 2006-ban Bethlenfalvy Gézával Münchenben, Joachim Baader műkereskedő Mongóliából származó – és tudomásom szerint mindeddig kiadatlan – a népi valóságossághoz tartozó, sokrétű vizuális anyagának (*cakli*-sorozatok, asztrológiai ábrák, amulettek, stb.) rendszerezése során a démonok tizenötös csoportjának kilenc, többé-kevésbé teljes sorozatát is különválasztottuk,²⁵ az egyik – alább elemzett – sorozat második lapján szerepelt az azonosításukat segítő felirat is: „a tizenöt nagy démon pecsétjei” (t. *gdon chen bco lnga'i phyag rgya*). (I.1–I.4. kép) Időközben Sárközi és Sazykin, majd Schwieger publikációja is bizonyossá tette a Hopp Múzeum sorozatának meghatározását, jóval később pedig egy Csongrádi Jenő magángyűjteményében fellelt másik teljes sorozattal – amelynek darabjain a hátoldali szövegek esetenként megadják a képecskék égtájak szerinti elhelyezését is a szertartás során – vált lehetővé a többi ábrázolással és a szövegekkel való összevetésük.²⁶

20 Lin Shen-Yu 2013: 21.

21 Lin Shen-Yu 2013: 12–13.

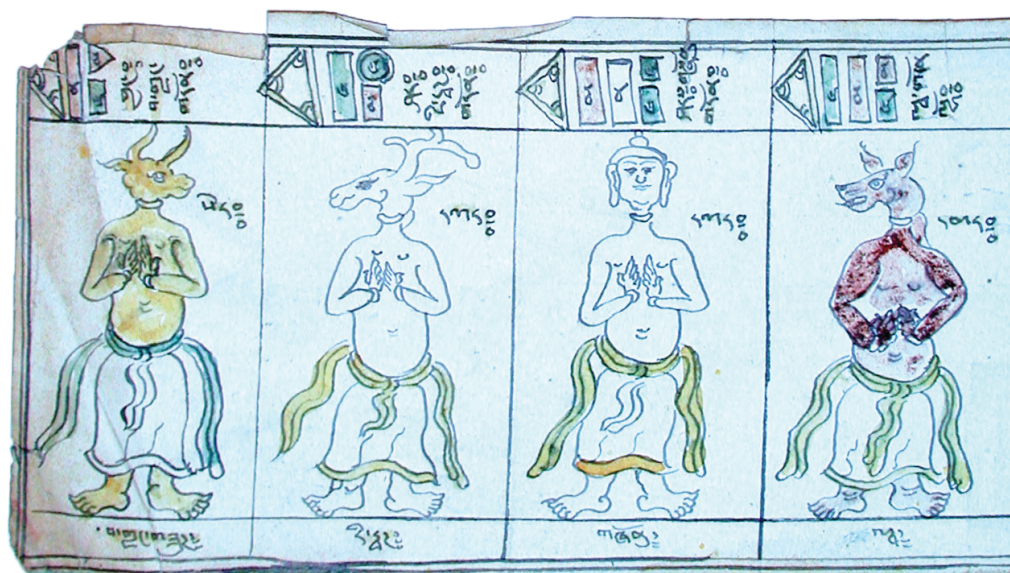
22 Orosz 2019: 98–114.

23 Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Mongol Gyűjtemény, ltsz. 2001.54.1–2001.68.1; 2001.3.1–2001.3.5.

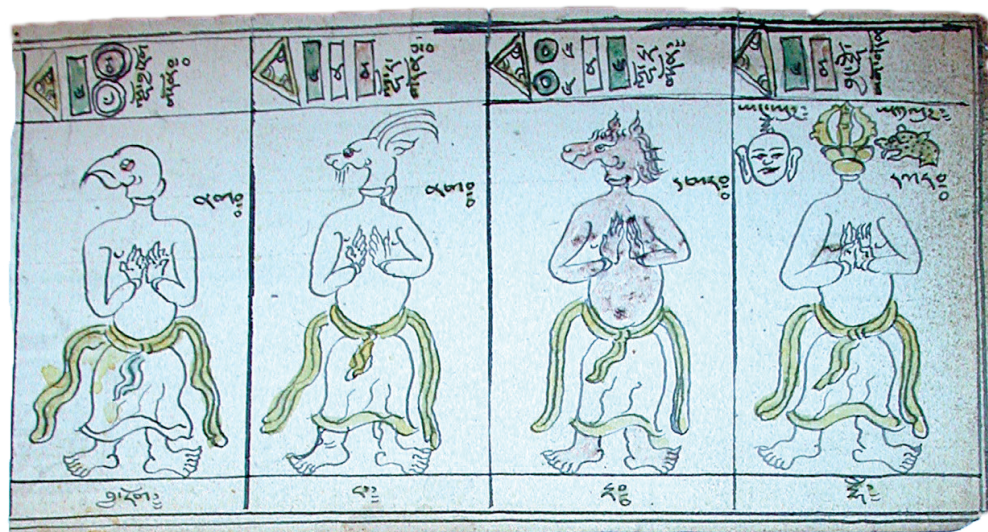
24 A Bethlenfalvy tulajdonában levő, Sárközi és Sazykin által közölt kéziratlap sem volt ismeretes számunkra.

25 Ez az anyag később minden valószínűség szerint az ugyancsak müncheni Pesh-gyűjteménybe került.

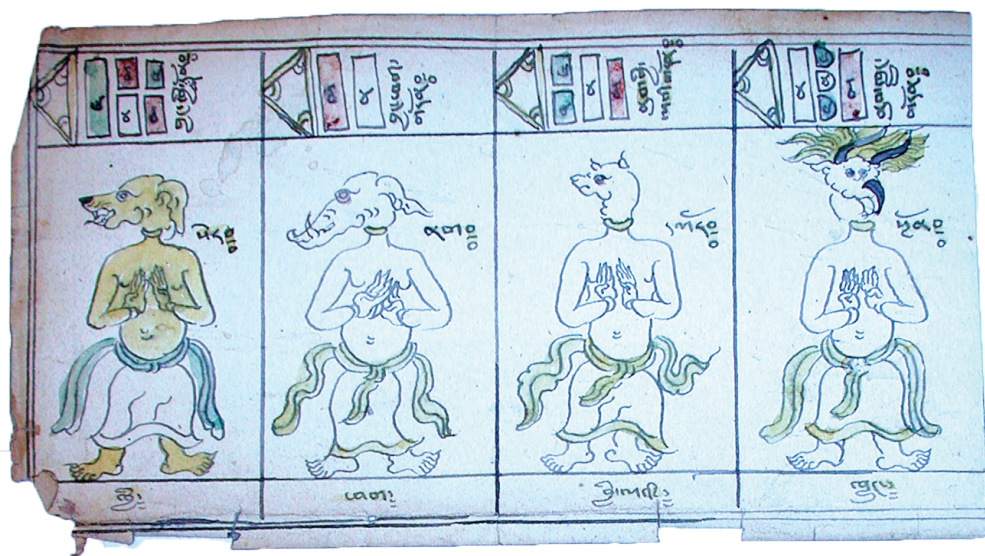
26 Dr. Csongrádi Jenő (1946–2021) geológus, tájfutó. A hetvenes évektől fogva több mongóliai expedícióban is részt vett, élményeit a *Földtani kalandozások Mongóliában, a végtelen puszták országában* című, 2019-ben megjelent, magánkiadású könyvében foglalta össze.

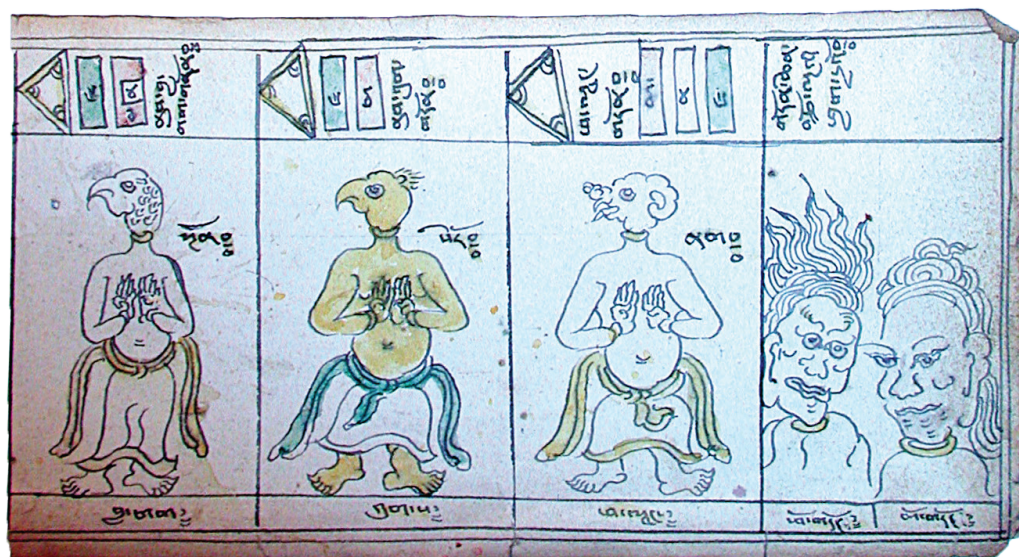
I.1. A tizenötös démonsorozat 1–4. tagjának ábrázolása. Mongólia, 20. század, papír, festett, Baader-gyűjtemény, München

I.2. A tizenötös démonsorozat 5–8. tagjának ábrázolása. Mongólia, 20. század, papír, festett, Baader-gyűjtemény, München

I.3. A tizenötös démonsorozat 9–12. tagjának ábrázolása. Mongólia, 20. század, papír, festett, Baader-gyűjtemény, München

I.4. A tizenötös démonsorozat 13–15. tagjának ábrázolása, valamint egy férfi és egy női váltságáldozat (potong, motong) rajza. Mongólia, 20. század, papír, festett, Baader-gyűjtemény, München

A Hopp Múzeum képsorozatát meglehetősen egyszerű módon, vonalas füzetlapokra rajzolták ceruzával, tehát minden valószínűség szerint valamikor a 20. sz. közepe után készülhettek. A démonok ellen védelmet nyújtó mágikus pecsétekkel ellátott rováspálcákhoz (t. *khram shing*) hasonló formájú,²⁷ kettős vonallal keretezett lapok felső részén az adott démon ártalmát elhárító pecsétjel (t. *phyag rgya*), középen az állatfejű démon ábrázolása, alatta az állat alakjának megnevezése foglal helyet, legalján pedig az ábrázolás száma látható. A Múzeum másik tizenötös sorozatából csak öt darab maradt meg. Ezek a figurák viszont már teljes, a megfelelő állat fejével felruházott emberi alakokat ábrázolnak, rajtuk az állat és az elhelyezési irány megnevezésével. Külön érdekesség, hogy kezüket minden esetben különbözőféleképp tartják, a Csongrádi-gyűjtemény ábrázolásainak kezei viszont mind a tenyereket összezáró tartásban (t. *thal mo sbyar ba*, sz. *añja-limudrā*) vannak, mint az nem csak Schwieger és Sárközi, hanem Russell-Smith tanulmányában is látható. (A Baader-gyűjteményben megkülönböztetett anyagban sem mindegyik sorozat tagjai tartják egyformán a kezüket!) Ezeknek a *caklik*nak a hátoldalán nem csak a démon állatalakjának neve szerepel, hanem testszíne is, illetve az égtáj, ahová a szertartás során helyezni kell, az elhárító pecsétek jeleit viszont csak néhány esetben rajzolták fel rájuk. Ezért a Hopp- és a Csongrádi-gyűjtemény képeit nemcsak a Sárközi által publikált sorozattal, hanem a Baader-gyűjteményben található, fent említett sorozattal is összevettem, mivel az egyes ábrázolások mellett nem csak a pecsétek jelei, hanem az égtájak és a testszínekkel kapcsolatos feliratok is megtalálhatók.

A pontosabb meghatározás érdekében a képeket egybevettem az MTA Könyvtárának Keleti Gyűjteményéből származó, Orosz Gergely által doktori disszertációjában már elemzett egyik váltászszerartás eddig lefordítatlan részletével, melyet feltehetően csak utólag illesztették a szöveg elejére. Az I. Pancsen Lámának tulajdonított, *A gyermekek tizenöt nagy démonjának váltászszerartása, mely könnyen kivitelezhető és mindenki számára hasznos* (t. *Byis pa'i gdon chen bco lnga'i mdos khyer bde kun phan*) című szöveg²⁸ (a továbbiakban BYIS) bevezetésének instrukciói nem csak azt részletezik, hogy melyik démon milyen betegséget okoz, és milyen állatfiguraként kell ábrázolni, hanem azt is, hogy az ezt ábrázoló fogadalmi képecskét a szertartás során melyik irányba kell elhelyezni.

A tizenötös démoncsoport ábrázolásainak összevetése

A sorozat első tagja a Gyengéd (t. *'Jam pa po*, sz. *Mañjuka*) nevet viselő, ökörfejű démon. „Ha pedig a gyermek úgy betegszik meg, hogy a szemeit forgatja, akkor a Gyengéd kapta el, ezért négy sárga ökör-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az északi irányba felajánlani.”²⁹ A képek száma (négy) egyelőre nem értelmezhető, valamint az sem, hogy a szöveg szerint ugyanabba az irányba kell elhelyezni őket. A Hopp Múzeum *cakliján* az „ökor” (t. *ba glang*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét pedig nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (1.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „sárga ökor, észak-kelet” (t. *ba glang ser po / byang shar*) felirat olvasható. (1.2.1. és 1.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat (felülről lefelé): „észak, ökor démon, sárga, ökor alakú” (t. *byang / ba glang gdon / ser / ba glang gzugs*).

27 A rováspálcákról lásd Bethlenfalvy 2003: 45. Lilla Russel-Smith szerint a járkhotói lelet is egy rováspálcához hasonló.

28 Tib. 525.2.1, Orosz 2008: vol.2. 389. Köszönöm Orosz Gergelynek, hogy a szöveget rendelkezésemre bocsátotta.

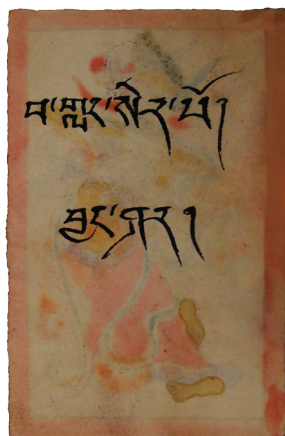
29 *yang bu chung mig 'khrul zhing nyen na / 'Jam pa pos zin yin pas / glang gzugs ser po bzhi byas te / byang phyogs su gtong* BYIS, 1v1–1v2.

1.1. A tizenötös démonsorozat 1. tagja, az ökörfejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.54.1

1.2.1. A tizenötös démonsorozat 1. tagja, az ökörfejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

1.2.2. Az ökörfejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

A sorozat második tagja a Vadállatok Királya (t. *Ri dvags rgyal po*, sz. *Mrgarāja*) nevet viselő, szarvasfejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy hány, akkor a Vadállatok Királya kapta el, ezért egy fehér szarvas-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az észak-keleti irányba felajánlani.”³⁰ A Hopp Múzeum *cakliján* a „szarvas” (t. *ri dvags*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét pedig ugyancsak nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (2.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „fehér szarvas, kelet” (t. *ri dvags dkar po / shar /*) felirat olvasható. (2.2.1. és 2.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „kelet, szarvas démon, fehér, szarvas” (t. *shar / ri dvags gdon / dkar / ri dvags*).

A sorozat harmadik tagja a Kiszárító (t. *sKem byed pa*, sz. *Skandāpasmāra*) nevet viselő, egy ifjút ábrázoló démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy reszket, akkor a Kiszárító kapta el, ezért egy vagy négy fehér váltságfigurát (t. *glud*) kell készíteni, és a keleti irányba felajánlani.”³¹ Mivel ez a démon ember alakú, itt talán arról van szó, hogy az ábrázolás egyúttal a megrendelőt, magát a beteget is helyettesíti.³² A Hopp Múzeum *cakliján* az „ifjú alakú” (t. *gzhon nu'i [gzugs]*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (3.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak

30 *skyugs zhing nyen na / Ri dvags rgyal kyis zin yin pas / sha ba'i gzugs dkar po gcig byas te / byang shar du btong ngo /* BYIS, 1v2–1v3.

31 *'khrul [=gul] zhing nyen na / sKem byed kyis zin yin pas / glud dkar po 'am bzhi byas te / shar phyogs su gtong ngo /* BYIS, 1v3–1v4.

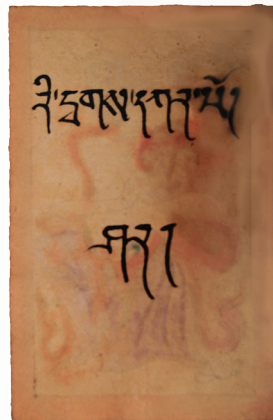
32 Lásd erről Tucci 1988: 177; lásd még Orosz 2019: 33.

2.1. A tizenötös démonsorozat 2. tagja, a szarvasfejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.55.1

2.2.1. A tizenötös démonsorozat 2. tagja, a szarvasfejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

2.2.2. A szarvasfejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

hátoldalán a „fehér ifjú, kelet” (t. *[g]zhon nu dkar po / shar /*) felirat olvasható. (3.2.1. és 3.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „kelet, ifjú démon, fehér, ifjú” (t. *shar / gzhon [n]u gdon / dkar / gzhon [n]u*).

A sorozat negyedik tagja a Felejtő (t. *brJed byed pa*, sz. *Apasmāra*) nevet viselő, rókafejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy reszket, nyöszörög és nyála csöpög, akkor a Felejtő kapta el, ezért egy vörös róka-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és a déli (irányba) felajánlani.”³³ A Hopp Múzeum *cakliján* a „róka-alakú” (t. *wa'i [gzugs]*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (4.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „vörös róka alakú, dél-kelet” (t. *wa gzugs dmar po / shar lhor /*) felirat olvasható. (4.2.1. és 4.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „róka démon, dél, fehér, róka” (t. *wa gdon / lho / dkar / wa*).

A sorozat ötödik tagja az Öklös (t. *Khu tshur can*, sz. *Muṣṭikā*) nevet viselő, hollófejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy kezét összeszorítja, akkor az Öklös kapta el, ezért egy fekete holló-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és a nyugati (irányba) felajánlani.”³⁴ A Hopp Múzeum *cakliján* a „holló” (t. *bya rog*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (5.1. kép) A Hopp Múzeum gyűjteményében található, másik sorozathoz tartozó *caklin* a „holló, dél-nyugat” (t. *bya rog / lho nub /*) felirat olvasható. (5.3.1 kép) A Csongrádi-gyűjtemény *caklijá-*

33 *'dar ma dang sbru ba [=smra ba] kha chu 'dzi [=dzag] cing nyen na / brJed byed kyis zin pas / wa yi gzugs dmar po byas te / lhor gtong ngo / BYIS, 1v4–1v4.*

34 *Khu tshur 'ching zhing nyen na / Khu tshur can kyis zin pas / bya rog gi gzugs nag po byas te / nub du gtong ngo / BYIS, 1v5–1v5.*

3.1. A tizenötös démonsorozat 3. tagja, az ifjú alakú démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.56.1

3.2.1. A tizenötös démonsorozat 3. tagja, az ifjú alakú démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

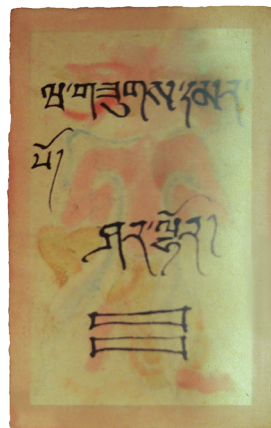
3.2.2. Az ifjú alakú démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

4.1. A tizenötös démonsorozat 4. tagja, a rókafejú démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.57.1

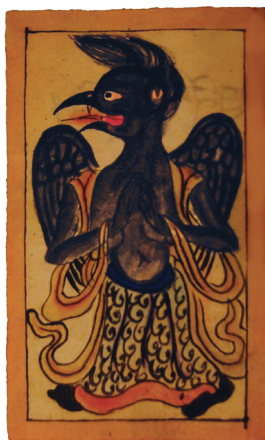
4.2.1. A tizenötös démonsorozat 4. tagja, a rókafejú démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

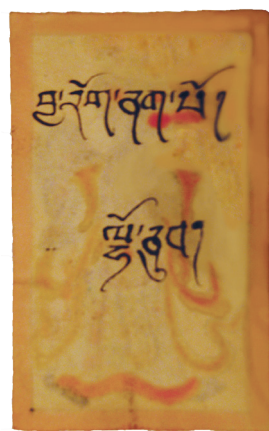
4.2.2. A rókafejú démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

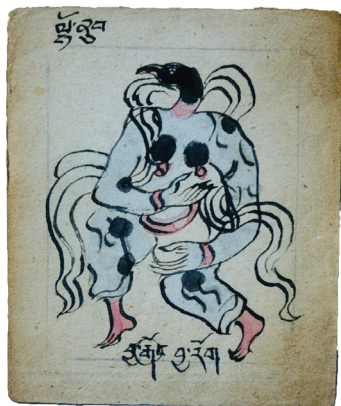
5.1. A tizenötös démonsorozat 5. tagja, a hollófejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.58.1

5.2.1. A tizenötös démonsorozat 5. tagja, a hollófejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

5.2.2. A hollófejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

5.3.1. A tizenötös démonsorozat 5. tagja, a hollófejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, festett, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.3.4

nak hátoldalán a „fekete holló, dél-nyugat” (t. *bya rog nag po / lho nub /*) felirat olvasható. (5.2.1. és 5.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „dél, holló démon, fekete, holló” (t. *lho / bya rog gdon / nag / bya rog*).

A sorozat hatodik tagja az Anyó (t. *Ma mo*, sz. *Mātrkā*) nevet viselő démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy megvadul, akkor az Anyó kapta el, ezért egy fekete démonnő-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az asszonyok ülősorára felajánlani.”³⁵ Itt több érdekes probléma is felmerül. A tibeti szövegekben (és a Sárközi által közölt lapon is) ez a démon „asszony” (t. *bu med*) vagy „ember” (t. *mi*) alakú,³⁶ de a legtöbb ábrázoláson kecskefejű. A Schwieger által publikált tuvai rajz felirata egyértelműen az Anyóval azonosítja a kecskefejű démont: „kecske alakú/fejű Anyó” (t. *Ma mo ra yi [gzugs/mgo]*). Másfelől az „asszonyok ülősorta” kifejezés (t. *'phong ra*)³⁷ feltehetően a démon női megjelenítésével van kapcsolatban. Ami a kép elhelyezésének irányát illeti, mivel a Sárközi- és a Baader-féle sorozat is a déli irányt adja

35 *du la [=dmu] rgod byed par nyen na / Ma mos zin yin pas / bsen mo'i gzugs nag po gcig byas te / bud med kyi 'pho [= 'phong] ra gtong ngo* / BYIS, 1v5–1v6.

36 Lin Shen-Yu 2013: 9–12.

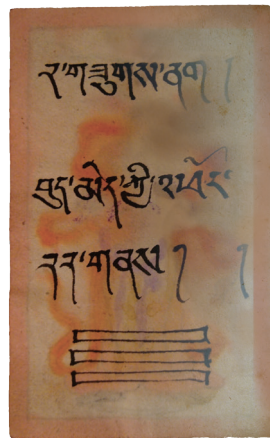
37 A kifejezésre a szótár által megadott jelentés, a „pletykapad” (gossip bench) valószínűleg az asszonyok társasági életéhez kialakított kör alakú ülősorta utal.

6.1. A tizenötös démonsorozat 6. tagja, a kecskefejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.59.1

6.2.1. A tizenötös démonsorozat 6. tagja, a kecskefejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

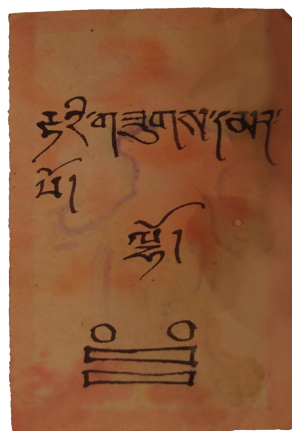
6.2.2. A kecskefejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

7.1. A tizenötös démonsorozat 7. tagja, a lófejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.60.1

7.2.1. A tizenötös démonsorozat 7. tagja, a lófejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

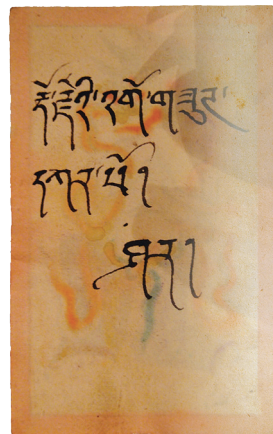
7.2.2. A lófejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

8.1. A tizenötös démonsorozat 8. tagja, a *vadzsráfejű* démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.61.1

8.2.1. A tizenötös démonsorozat 8. tagja, a tigrisfejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

8.2.2. A tigrisfejű démon. ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

8.3.1. A tizenötös démonsorozat 8. tagja, a *vadzsráfejű* démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, festett, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.3.5

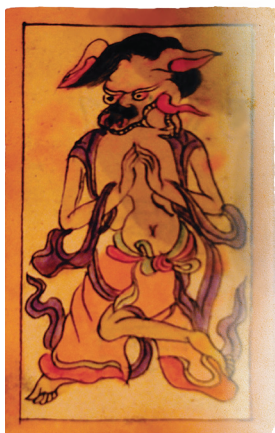
meg, az „üléssor” is talán erre utal. A Hopp Múzeum *cakliján* a „kecskefejű” (t. *ra mgo*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (6.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „fekete kecske alakú” (t. *ra gzugs nag /*) felirat mellett ugyancsak nem az irány megnevezése olvasható, hanem a fentihez hasonló kitétel: „az asszonyok üléssorára helyezni” (t. *bud med kyi 'phong rar gnas //*). (6.2.1. és 6.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „dél, kecske démon, fekete, kecske” (t. *lho / ra gdon / nag / ra*).

A sorozat hetedik tagja az Ember-Ló (?) (t. *Dza mi ka [=rta?]*, sz. *Jāmikā*) nevet viselő, lófejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy nem kívánja az anyatejet, akkor az Ember-Ló kapta el, ezért egy vörös ló-alakot (ábrázoló kép-mást) kell készíteni, és a déli (irányba) felajánlani.”³⁸ A Hopp Múzeum *cakliján* a „ló” (t. *rta*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (7.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „vörös

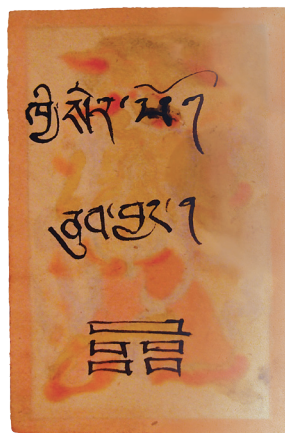
38 nu zho ma 'dod nyen na / Dza mi ka zin pas / rta gzugs dmar po byas te / lho gtong ngo / BYIS, 1v6–2r1.

9.1. A tizenötös démonsorozat 9. tagja, a kutyafejű démon.
Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.62.1

9.2.1. A tizenötös démonsorozat 9. tagja, a kutyafejű démon.
Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

9.2.2. A kutyafejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

9.3.1. A tizenötös démonsorozat 9. tagja, a kutyafejű démon.
Mongólia, 20. század második fele, papír, festett, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.3.2

ló alakú, dél” (t. *rta'i gzugs dmar po / lho*) felirat olvasható. (7.2.1. és 7.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény *cakliján* olvasható felirat: „dél, ló démon, vörös, ló” (t. *lho / rta gdon / dmar / rta*).

A sorozat nyolcadik tagja a Vágyteli (t. *'Dod pa can*, sz. *Kāminī*) nevet viselő, *vadzsr*a-fejcsúccsal ábrázolt démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy éjjel-nappal álmatlan, akkor a Vágyteli kapta el, ezért egy fehér *vadzsr*a-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és a déli (irányba) felajánlani.”³⁹ A Hopp Múzeum *cakliján* a „*vadzsr*afejű” (t. *rdo rje mgo can*), megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik a Sárközi által közölt, viszont megegyezik a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (8.1. kép) A Hopp Múzeum gyűjteményében található, másik sorozathoz tartozó *caklin* a „fehér *vadzsr*a, kelet” (t. *rdo rje dkar po / shar /*) felirat olvasható, nyilvánvalóan az ifjú fejéből kinyúló *vadzsr*a miatt. (8.3.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján* viszont egy tigrisfejű démon ábrázolása látható, hátoldalának felirata: „fehér *vadzsr*afej alakú, kelet” (t. *rdo rje'i go [=mgo]*

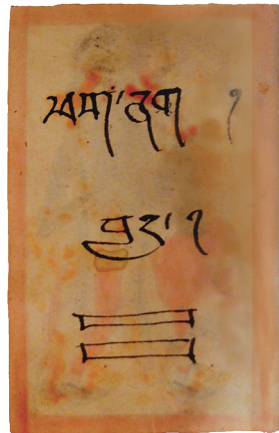
39 *nyin mtshan gnying [=gnyid] med byed zhing nyen na / 'Dod pa can gyis zin pas / rdo rje gzugs dkar po byas te / shar du gtong ngo / BYIS, 2r1–2r2.*

10.1. A tizenötös démonsorozat 10. tagja, a disznófejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.63.1

10.2.1. A tizenötös démonsorozat 10. tagja, a disznófejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

10.2.2. A disznófejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

10.3.1. A tizenötös démonsorozat 10. tagja, a disznófejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, festett, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.3.1

gzugs *dkar po / shar /*) felirat olvasható. (8.2.1. és 8.2.2. kép) Ezt a különbséget a Baader-gyűjtemény lapján látható ábrázolás oldja fel, melyen a démon fejét egy *vadzsrá* helyettesíti. Mellette balról egy emberi fej látható, fejcsúcsán egy *vadzsrával*, szövege: „további hagyomány” (t. *yang lugs*); jobbról pedig egy tigris feje, szövege: „a tigris (feje szerinti) hagyomány” (t. *sak [=stag] lugs*). Eszerint ezt a demont ábrázolhatják *vadzsrá*-fejjel, *vadzsrával* koronázott emberi fejjel és tigrisfejjel is. A kép többi felirata: „észak, *vadzsrá*-fejű démon, fehér, *vadzsrá*” (t. *byang / rdo rje mgo gdon / dkar / rdo rje*).

A sorozat kilencedik tagja az Égi Csónak (t. *Nam gru*, sz. *Revatī*) nevet viselő, kutyafejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy fogával a nyelvét harapja, akkor az Égi Csónak kapta el, ezért egy sárga kutya-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az észak-nyugati (irányba) felajánlani.”⁴⁰ A Hopp Múzeum *cakliján* a „kutya” (t. *khyi*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárí-

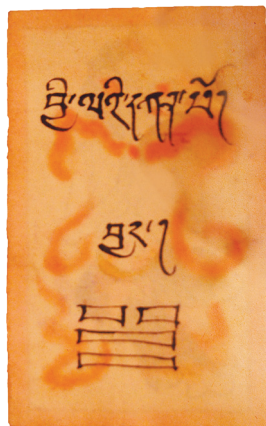
40 *Ice la so 'chal [=cha'] zhing nyen na / Nam gru can gyis zin pas / khyi'i gzugs ser po byas te / nub byang du gtong ngo / BYIS, 2r2–2r3.*

11.1. A tizenötös démonsorozat 11. tagja, a macskafejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.64.1

11.2.1. A tizenötös démonsorozat 11. tagja, a macskafejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

11.2.2. A macskafejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

11.3.1. A tizenötös démonsorozat 11. tagja, a macskafejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, festett, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.3.3

tó pecsét nem egyezik meg sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (9.1. kép) A Hopp Múzeum gyűjteményében található, másik sorozathoz tartozó *caklin* a „sárga kutya, észak-nyugat” (t. *khyi ser po / nub byang*) felirat olvasható. (9.3.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *caklijának* hátoldalán a „sárga kutya, észak-nyugat” (t. *khyi ser po / nub byang*) felirat olvasható, pecsétje megegyezik a Baader-gyűjteményen láthatóval. (9.2.1. és 9.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „észak, kutya démon, sárga, kutya” (t. *byang / khyi gdon / ser / khyi*).

A sorozat tizedik tagja a Rothadó (t. *Srul po*, sz. *Pūtani*) nevet viselő, disznófejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy bömbölni akar, akkor a Rothadó kapta el, ezért egy fekete disznó-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az északi (irányba) feljárnani.”⁴¹ A Hopp Múzeum *cakliján* a „disznó” (t. *phag*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét megegyezik a Sárközi által közölt, de nem egyezik meg a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (10.1. kép) A Hopp Múzeum gyűjteményében található, másik so-

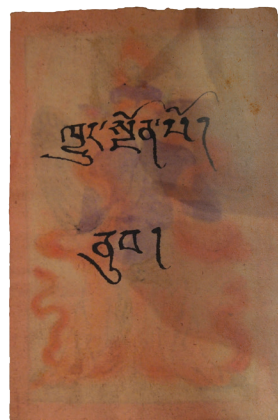
41 *ka [=ca] co 'dod zhing nyen na / Srul pos zin pas / phag gi gzugs nag po gcig byas te / byang du gtong ngo / BYIS, 2r3–2r3.*

12.1. A tizenötös démonsorozat 12. tagja, a Garuda madár fejét viselő démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.65.1

12.2.1. A tizenötös démonsorozat 12. tagja, a Garuda madár fejét viselő démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

12.2.2. A Garuda madár fejét viselő démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

rozathoz tartozó *caklin* a „fekete disznó, észak” (t. *phag nag / byang /*) felirat olvasható. (10.3.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *caklijának* hátoldalán ugyancsak a „fekete disznó, észak” (t. *phag nag / byang /*) felirat olvasható, pecsétje megegyezik a Baader-gyűjteményen láthatóval. (10.2.1. és 10.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „észak, disznó démon, fekete, disznó” (t. *byang / phag gdon / nag / phag*).

A sorozat tizenegyedik tagja az Utálatossá Tevő (t. *Ma dga' byed*, sz. *Mātrnandā*) nevet viselő, macskafejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy sokféle megjelenést hagy hátra, akkor az Utálatossá Tevő kapta el, ezért egy fehér macska-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az északi (írányba) felajánlani.”⁴² A Hopp Múzeum *cakliján* a „macska” (t. *byi la*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik meg sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (11.1. kép) A Hopp Múzeum gyűjteményében található, másik sorozathoz tartozó *caklin* a „fehér macska, észak” (t. *byi la'i dkar po / byang /*) felirat olvasható. (11.3.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *caklijának* hátoldalán ugyancsak a Fehér Macska, észak (t. *byi la'i dkar po / byang /*) felirat olvasható, pecsétje megegyezik a Baader-gyűjteményen láthatóval. (11.2.1. és 11.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „nyugat, macska démon, fehér, macska (t. *nub byi la'i gdon / dkar / byi la*).

A sorozat tizenkettedik tagja a Tollas (t. *'Dab chags*, sz. *Śakunī*) nevet viselő, a mitikus Garuda madár fejét viselő démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy testének szaga bűzös, akkor a Madár kapta el, ezért egy fehér Garuda-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az

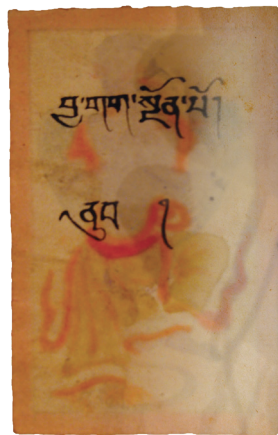
42 *lus sna tshogs su bskur zhing nyen na / Ma dga' byed gyi zin pas / byi la'i zgugs dkar po byas te / byang du gtong ngo /* BYIS, 2r3–2r4.

13.1. A tizenötös démonsorozat
13. tagja, a csirkefejű démon.
Mongólia, 20. század második
fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc
Ázsiai Művészeti Múzeum
gyűjteménye, ltsz. 2001.66.1

13.2.1. A tizenötös
démonsorozat 13. tagja,
a csirkefejű démon.
Mongólia, 20. század, papír,
festett, Csongrádi Jenő
gyűjteménye

13.2.2. A csirkefejű démon
ábrázolásának feliratos
hátdoldala, Csongrádi Jenő
gyűjteménye

északi (irányba) felajánlani.”⁴³ A Hopp Múzeum *cakliján* a „Garuda madár” (t. *bya khyung*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik meg sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (12.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátdoldalán a „kék Garuda, nyugat” (t. *khyung sngon po / nub /*) felirat olvasható. (12.2.1. és 12.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „nyugat Garuda démon, kék, Garuda” (t. *nub / khyung gdon / sngon / khyung*).

A sorozat tizenharmadik tagja a Madárnyak-karmú (t. *gNya' bya'i lag can*, sz. *Kaṇṭhapāṇi*) nevet viselő, csirkefejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy torka elzárul, akkor a Nyak-karmú kapta el, ezért egy csirke-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az észak-nyugati (irányba) felajánlani.”⁴⁴ A Hopp Múzeum *cakliján* a „csirke” (t. *skya [=bya] ga [=gag]*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét megegyezik a Sárközi által közölt, de nem egyezik a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (13.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátdoldalán a „kék csirke, nyugat” (t. *bya ngag [=gag] sngon po / nub /*) felirat olvasható. (13.2.1. és 13.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „nyugat, csirke démon, kék, csirke” (t. *nub / bya gag gdon / sngon / bya gag*).

A sorozat tizennegyedik tagja a Széles Képű (t. *bZhin rgyas*, sz. *Mukhamaṇḍikā*) nevet viselő, bagolyfejű démon. „Ha (a gyermek) úgy betegszik meg, hogy lázas és hasmenéses lesz, akkor a Széles Képű kapta el, ezért egy sárga bagoly-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és a nyu-

⁴³ *lus la dri ma gnam zhing nyen na / Bya'i zin pas / khyung gi zgugs dkar po byas te / nub byang du gtong ngo /* BYIS, 2r4–2r5.

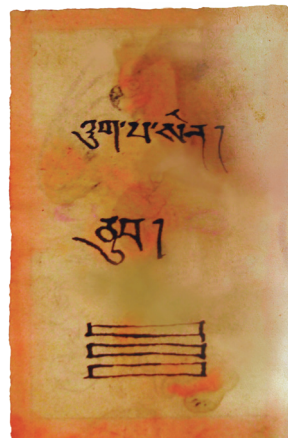
⁴⁴ *gus [=mgul] pa bgag cing nyen na / gNya' lag can gyis zin pas / bya gag gi zgugs byas te / nub byang du gtong ngo /* BYIS, 2r5–2r6.

14.1. A tizenötös démonsorozat 14. tagja, a bagolyfejű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.67.1

14.2.1. A tizenötös démonsorozat 14. tagja, a bagolyfejű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

14.2.2. A bagolyfejű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

gati (irányba) felajánlani.”⁴⁵ A Hopp Múzeum *cakliján* a „bagoly” (t. *'ug pa*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik meg sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (14.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „sárga bagoly, nyugat” (t. *ug pa ser / nub /*) felirat olvasható, pecsétje (három egyenes vonal) sem a Hopp-, sem a Baader-gyűjtemény *caklijával* nem egyezik. (14.2.1. és 14.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „nyugat, bagoly démon, sárga, bagoly” (t. *nub / 'ug gdon / ser / 'ug pa*).

A sorozat tizenötödik tagja a Csüngő Szemű (t. *Míg 'phyang ba*, sz. *Ālambā*) nevet viselő, denevérfejű démon. „Ha (a gyermek) pedig úgy betegszik meg, hogy csuklik és zihál, akkor a Csüngő Szemű kapta el, ezért egy kék denevér-alakot (ábrázoló képmást) kell készíteni, és az északi (irányba) felajánlani.”⁴⁶ A Hopp Múzeum *cakliján* a „denevér” (t. *pha wang*) megnevezés olvasható, a kép feletti elhárító pecsét nem egyezik meg sem a Sárközi által közölt, sem a Baader-gyűjtemény sorozatán látható pecséttel. (15.1. kép) A Csongrádi-gyűjtemény *cakliján*ak hátoldalán a „fekete denevér, nyugat” (t. *pha wang nag po / nub*) felirat olvasható. (15.2.1. és 15.2.2. kép) A Baader-gyűjtemény lapján olvasható felirat: „denevér démon, fekete, denevér” (t. *pha wang gdon / nag / pha wang*); az irányt nem írták rá. Az utolsó ábrázolást még kiegészítették egy férfi és egy női arccal, melyek feliratuk szerint a férfi és női váltságáldozatként használt táblácskákat (t. *pho gdong, mo gdong*) jelképezik; ezeket ugyancsak az áldozati építményen kell elhelyezni.⁴⁷

45 *mi ltas [=ngas] chos 'phrul [=tsha 'khru] che zhing nyen na / bZhin brgyan [=rgyas] can gyis zin pas / 'ug pa'i gzugs ser po byas te / nub du gtong ngo / BYIS, 2r6–2v1.*

46 *skyang [=skyigs] bu dang ni dam [=rngam] pa'i nyen na / Míg 'phyang gis zin pas / pha wang gzugs sngon po byas te / byang du gtong ngo / BYIS, 2v1–2v2.*

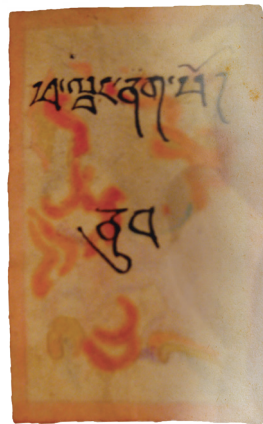
47 Nebesky-Wojkowitz 1993: 359.

15.1. A tizenötös démonsorozat 15. tagja, a denevérféjű démon. Mongólia, 20. század második fele, papír, rajz, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteménye, ltsz. 2001.68.1

15.2.1. A tizenötös démonsorozat 15. tagja, a denevérféjű démon. Mongólia, 20. század, papír, festett, Csongrádi Jenő gyűjteménye

15.2.2. A denevérféjű démon ábrázolásának feliratos hátoldala, Csongrádi Jenő gyűjteménye

Összegzés

A gyermekbetegségeket okozó tizenöt nagy démonnak a különböző rituális szövegekben fellelhető sorozatait összevetve több eltérés is adódik, mint azt Lin Shen-Yu kimutatta.⁴⁸ Orosz Gergely azt is megállapította, hogy sorrendjük eltérhet egymástól, valamint az egyes démonokra jellemző betegségtünetek felcserélődhetnek, illetve új tünetleírások is megjelenhetnek.⁴⁹ A szövegek általában nem adják meg az egyes démonokat ábrázoló *caklik* elhelyezési irányát a szertartás során, és a fentebb bemutatott előzményekből az is nyilvánvaló, hogy a képecskék feliratai sem mindig adnak segítséget elhelyezésükhöz, mivel a legtöbb ábrázolásra csak annak az állatalaknak a nevét írták, amelynek fejét a démon viseli. Az összevetések kapcsán az is kiderül, hogy a szövegekben és a különböző képsorozatokon több esetben nem egyeznek meg azok az irányok, ahová a szertartás során a *caklik*at helyezni kell. Az itt ismertetett szövegek között csupán három esetben sorolják fel elhelyezésük irányát is, a válságszertartás alkalmával létrehozott, a négylépcsős Szuméru-hegyet imitáló központi építményen.⁵⁰

Ezek az irányok csak egyetlen esetben, a Lobszang Csöki Nyima által írott szövegben voltak „következetesek”, amennyiben az óramutató járásának megfelelően, keletről dél felé kiindulva (3-3-2-3-as csoportosításban), a fő égtájak szerint vannak meghatározva, az utolsó négy démon iránya pedig a négy köztes égtájnak felel meg.⁵¹ Az összes többi szöveg és képsorozat azonban – bár-

48 Lin Shen-Yu 2013: 9–10.

49 Orosz 2019: 103.

50 A válságszertartás összegzéséről és alkalmazásáról lásd Barnett 2012.

51 Orosz 2019: 105–106.

mennyire is lényegében ugyanehhez a rendszerhez igazodik – többször eltér ettől, így elrendezésük sem valamiféle „logikai” elvet követ, sőt, van olyan képsorozat is (a Baader-féle), ahol köztes irányok egyáltalán nincsenek megnevezve. Ugyanakkor majdnem mindegyik sorozat első tagja az északi irányból indul ki, csak ezután következik a keleti égtáj, ezt követően pedig az égtájak sokszor keverednek egymással. Különösen érdekes a Sárközi által közölt mongol szöveg, mely szerint az első három képet a Szuméru hegyet jelképező gúla „belső” részén kell elhelyezni, a köztes irányokba pedig nem négy, hanem hat figurát kell helyezni (a démonokat megszemélyesítő állatok jó néhány esetben nem egyeznek meg a többi sorozattal): „Majd egy nagy sárga tehenet, egy fehér pézsmaszarvast és egy fekete majmot (!) kell a gúla belső részénél elhelyezni, egy rókát, egy varjút és egy asszony figuráját délen, egy fekete disznót és egy vörös majmot (!) nyugaton, egy fekete macskát és egy kakukkot (!) északon, egy vörös lovat dél-keleten, egy fehér öszvért (!) dél-nyugaton, egy fehér majmot (!) észak-nyugaton, egy fekete kutyát észak-keleten, egy baglyot és egy denevért dél-keleten.”⁵² Mindez azt jelzi, hogy a gyermekbetegségeket okozó tizenöt démon ábrázolásait és rituális felhasználásukat több, egymástól esetenként valamilyen értelemben eltérő szöveg alapján alakították ki, és használták fel. Az is feltételezhető, hogy ezek az eltérések a különböző betegségekkel kapcsolatos szertartási gyakorlatból adódnak. Arra sem utal semmi, hogy az ártalmakat elhárító pecsétek (t. *phyag rgya*) jelei a különböző képsorozatokon – ha ábrázolták rajtuk – miért térnek el majdnem minden esetben egymástól.

Bibliográfia

Tibeti forrás

BYIS bLo bzang chos kyi rgyal mtshan (I. Pancsen Láma, 1570–1662): *Byis pa'i gdon chen bco lnga 'i mdos khyer bde kun phan*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteménye, Tib. 525.2.1, kézirat, ff. 2r–8r, 20. sz.

Általános irodalom

- Barnett, Robert. 2012. „Notes on Contemporary Ransom Rituals in Lhasa.” In: Katia Buffetrille (ed.) *Revisiting Rituals in a Changing Tibetan World*. Leiden: Brill: 273–374. https://doi.org/10.1163/9789004235007_012
- Bethlenfalvy Géza. 2003. „Félelmetes és védő istenségek, égben, légben, földön, hegyben, vízben élő, ártó, és segítséget nyújtó démonok, szellemek, kísértetek, ördögök és boszorkák Tibetben, Mongóliában.” In: Kelényi Béla (szerk.) *Démonok és megmentők. Népi vallásosság a tibeti és mongol buddhizmusban*. Budapest: Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum: 27–46.
- Bethlenfalvy Géza. 2010. „A négy tibeti *bdud*-démon (*bdud bzhi*) kultusza.” In: Birtalan Ágnes – Kelényi Béla – Szilágyi Zsolt (szerk.) *Védelmeszű istenségek és démonok Mongóliában és Tibetben. Őseink nyomában Belső-Ázsiában IV*. Budapest: L'Harmattan: 75–82.

⁵² Sárközi 2012: 228.

- Farkas János – Szabó Tibor. 2002. *Die Bilderwelt der tibetisch-mongolischen Dämonen / The Pictorial World of the Tibeto-Mongolian Demons*. Budapest: Mandala & Librotrade.
- Garrett, Frances. 2013. „What Children Need”: Making Childhood with Technologies of Protection and Healing.” In: Vanessa R. Sasson (ed.) *Little Buddhas: Children and Childhoods in Buddhist Texts and Traditions*. Oxford, New York: Oxford University Press: 183–205. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199860265.003.0007>
- Gyatso, Janet. 2014. „Buddhist Practices and Ideals in Desi Sangye Gyatso’s Medical Paintings.” In: Theresia Hofer (ed.) *Bodies in Balance: The Art of Tibetan Medicine*. New York: Rubin Museum of Art.
- Hidas Gergely. 2013. „Rituals in the *Mahāsāhasrapramardanasūtra*.” In: Nina Mirnig, Péter-Dániel Szántó, Michael Williams (eds.) *Puṣpikā: Tracing Ancient India, through Texts and Traditions*. Oxford: Oxbow Books: 225–240.
- Kelényi Béla. 2010. „A tibeti és mongol démonok képi világa.” In: Birtalan Ágnes – Kelényi Béla – Szilágyi Zsolt (szerk.) *Védelmeszövegek és démonok Mongóliában és Tibetben. Őseink nyomában Belső-Ázsiában IV*. Budapest: L’Harmattan: 201–218.
- Lin Shen-Yu. 2013. „The Fifteen Great Demons of Children.” *Revue d’Études Tibétaines* 26: 5–33.
- Maggi, Mauro. 1996. „A Chinese-Khotanese Excerpt from the Mahāsāhasrapramardani.” In: l’Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente (ed.) *Convegno internazionale sul tema: La Persia e l’Asia centrale da Alessandro al X secolo in collaborazione con l’Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente (Roma, 9–12 novembre 1994)*. Roma: Accademia nazionale dei Lincei: 123–137.
- Norbu, Namkhai. 1995. *Drung, Deu and Bön: Narrations, Symbolic languages and the Bön tradition in ancient Tibet*. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives.
- Nebesky-Wojkowitz, René de. 1993 [1956]. *Oracles and Demons of Tibet, the Cult and Iconography of the Tibetan Protective Deities*. Kathmandu: Tiwari’s Pilgrims Book House.
- Orosz, Gergely. 2008. *A catalogue of the Tibetan manuscripts and block prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. Budapest: Library of the Hungarian Academy of Sciences.
- Orosz Gergely. 2019. *Buddhista váltság szertartások (mdos glud) Mongóliában. Az MTA Könyvtára Keleti Gyűjteményében őrzött tibeti nyelvű szövegek filológiai vizsgálata*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Doktori Disszertáció.
- Parfionovitch, Yuri – Gyurme Dorje – Meyer, Fernand (eds). 1992. *Tibetan Medical Paintings. Illustrations to the Blue Beryl Treatise of Sangye Gyamtsö*. London: Serindia Publications, vol. 2.
- Parfionovič, Jurij M. (ed.). 1994. *Atlas tibetskoj mediciny: Svod ilustracij k tibetskomu medicinskomu traktatu XVII veka Goluboj berill*. Moskva.
- Russell-Smith (Bikfalvy), Lilla. Gods, Goddesses, Demons, Demonesses – Transmissions, Transformations and Ambiguities in Artefacts from Eastern Silk Road Regional Art Centres and Beyond. Megjelenés előtt.
- Sárközi, Alice – Sazykin, Alexey G. In collaboration with Tibor Szabó. 2004. *Calling the Soul of the Dead: Texts of Mongol Folk-Religion in the St.Petersburg Institute of Oriental Studies*. Turnhout: Brepols.
- Sárközi, Alice. 2012. „The Fifteen Demons Causing Child-Disease.” *Acta Orientalia Hung.* 65: 223–243. <https://doi.org/10.1556/AOrient.65.2012.2.3>
- Schwieger, Peter. 2008. „Tuvinian images of demons from Tibet.” *Revue d’Études Tibétaines* 15: 331–336.
- Tucci, Giuseppe. 1988. *The Religions of Tibet*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.